

9
L-122

9
L-122

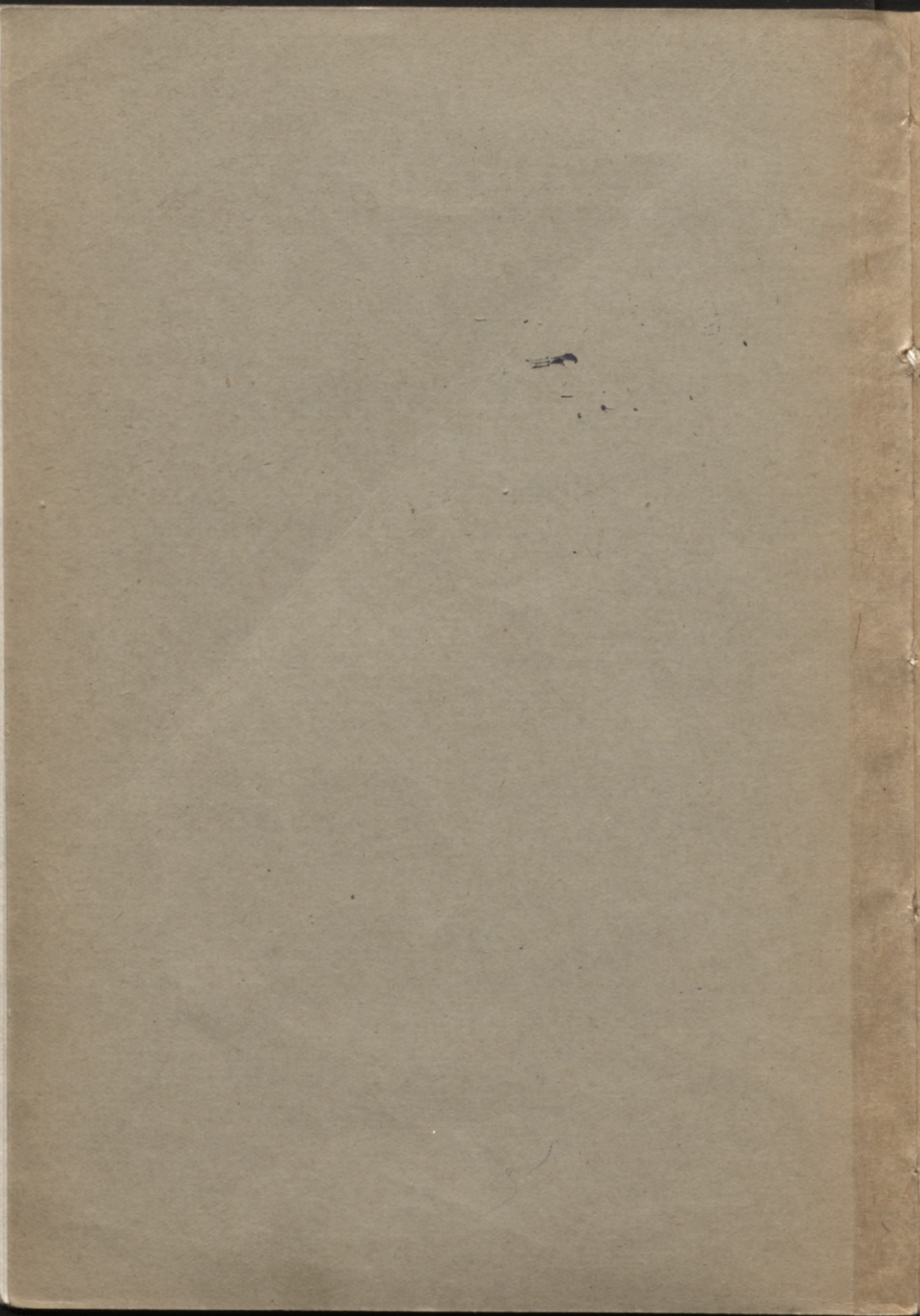
Cand. hist. E. Šnore

Lībieši

(Aizvēsture)

1935

113
594

L

Cand. hist. E. Šnore

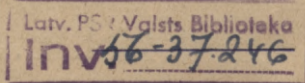
Lībieši

(Aizvēsture)

1935

Atsevišķs novilkums no Latv.
Konv. Vārdn. 91. burtn.

Parb. 64

0309065508

H

Kolkas zvejnieku dzimta. (V. A. Pecolda akvarelis, 1846.)

Lībji, lībieši. L-u senatnes pētišanas sākumi sakrīt ar pirmiem apzinīgiem soļiem aizvēstures pētišanā Ljā. Tos ierosināja 1837 Daugavas pavasara plūdus pie Aizkraukles izskalotie bagātie l-u un latgaļu senkapī. Šo kapu inventāru analizēja Tērbatas prof. Fr. Krūze (sk.) darbā *Necrolivonica* (1842), aplami piešķirdams kapus un tajos atrastās greznās bronzas rotas u. c. senlietas normāniem jeb varāgiem. Krūzes darbs pilns kļūdu, tāpat kā viņa «normāņu» rekonstrukcijas. Daudz tuvāks patiesībai un labāks ir J. Bēra (sk.) darbs *Die Gräber der Liven* (1850). Bērs apgāza Krūzes uzskatu un Aizkraukles senkapus (gan bez pamata arī latgaļu kapus) piešķīra l-iem. Svarīga nozīme l-u senat-

nes pētišanā bija A. Bilenšteina (sk.) darbam *Die Grenzen d. lett. Volksstammes*, kur apskatīti arī l-u apdzīvotie novadi 13 g. s. sākumā. L-u aizvēstures pētišanā pirms pasaules kara vislielākie nopelni R. Hausmanam, kas devis labu, uz arhaioloģiskiem datiem pamatotu l-u aizvēsturiskās materiālās kultūras raksturojumu Rīgas X arhaioloģiskā kongresa (1896) kataloga ievadā. Vēsturisko laiku sākumā Ljas teritorijā Vidzemes r. daļā un Kurzemes z. piekrastē konstatējama īpatnēja l-u kultūra. Uz arhaioloģiskā materiāla pamata, kas bij savākts 19 g. s. beigās un 20 g. s. sākumā, šīs kultūras parādības un formu pasaule bij gan ļoti raksturojamas Vidzemē pēdējā aizvēstures posmā — vēlā

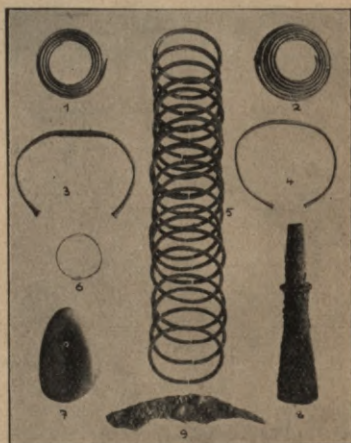
dzelzs laikmetā, bet pilnīgi neskaidri un neizpētīti bij šīs kultūras pirmsākumi. Pēdējo gadu izrakumi devuši iespēju noskaidrot arī Kurzemes l-u kultūru un nostādījuši jaunā gaismā l-u pirmsdzimtenes jautājumu. L-u kultūras sākumi meklējami apvidū ar stipru Skandināvijas ietekmi, jo no pat pirmās parādīšanās Vidzemes piekrastē šī ietekme dominē. Šāds apvidus ir Z. Kursā ar somisko akmens krāvumu kul-

Kolkas lībji svētku tērpā. (V. A. Pecolda akvarelis, 1846.)

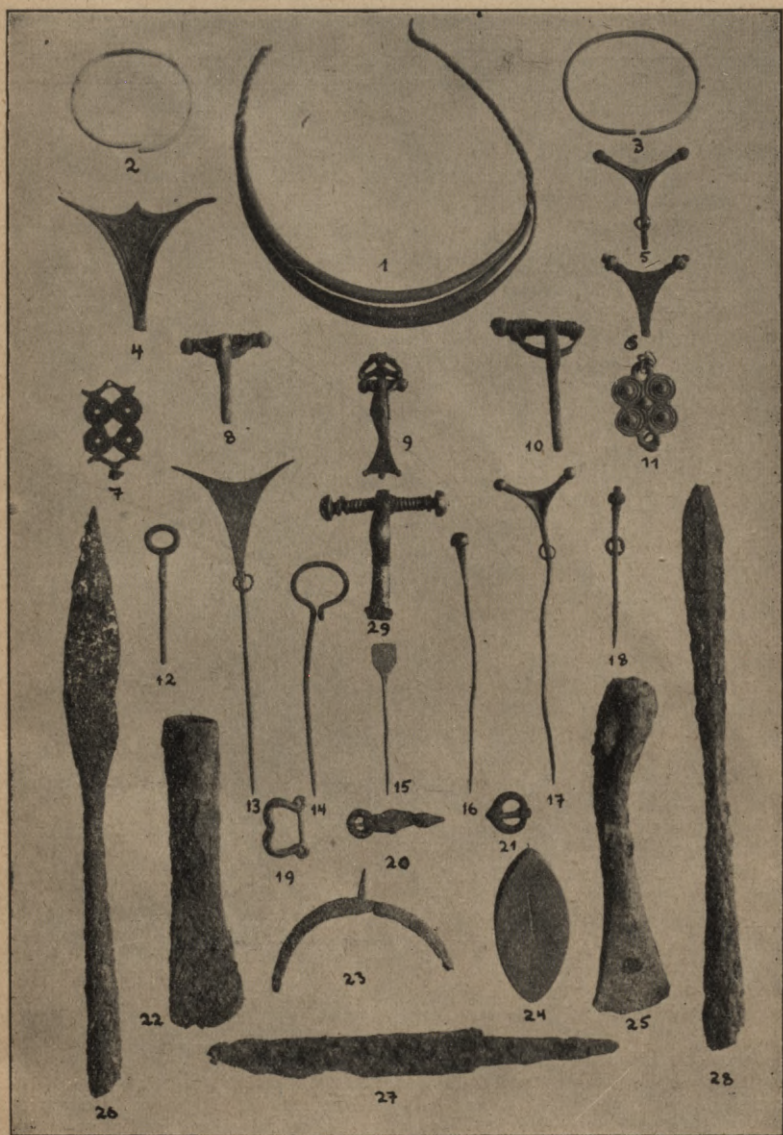
tūru, kas arī ir l-u kultūras dzimtene. — Somu cilts l. ir akmens šķirstu kapu (sk.) un ķemmes keramikas (sk.) kultūras nesēju pēcteči. Pagaidām trūkst materiāla, kas tuvāk raksturotu l-u kultūru laikmetos līdz Kristus dzimšanai. Agrā dzelzs laikmetā (1—4 g. s.) l. Z. Kurzēmē apbedī mirušos akmens krāvumu kapos. Šādi kapu lauki konstatēti Laidzes Lazdiņos, Kandavas Reinās un Rendas Avotiņos. Akmens krāvumos sastopams paralēli divējāds apbedīšanas veids: ģindeņu un uguns kapī. Ie-

spējama šo akmens krāvumu kapu attīstība no akmens uzkalniņu kapiem, kādi konstatēti Valgales Dreimaņos. Vidējā dzelzs laikmetā (5—8 g. s.) mirušos tāpat apbedī akmens krāvumu kapos, pie kam izmanto vecos kapu laukus, piem., Laidzes Lazdiņos un Kandavas Reinās. Bez tiem vidējā dzelzs laikmeta akmens krāvumi pazīstami Dundaigas Ošbirzēs un Popes pag. pie Vēdes muižas. Pārsvārā ģindeņu apbedījumi. Senlietās novērojama stipra Gotlandes un Zemgales ietekme. Kā pirmās ietekmes piemērs minama gotlandiskā sakts ar ažu rokas galvas vairogu un trijstūra kāju, kas atrasta Kandavas Reinās. Zemgales ietekme redza-

Agrā dzelzs laikmeta lībju senlietas, atrastas Laidzes pag. Lazdiņos: 1., 2. bronzas spirāles; 3., 4., 5., 6. bronzas aproces; 7. akmens šķiltava; 8. dzelzs cirvis; 9. dzelzs nazis.

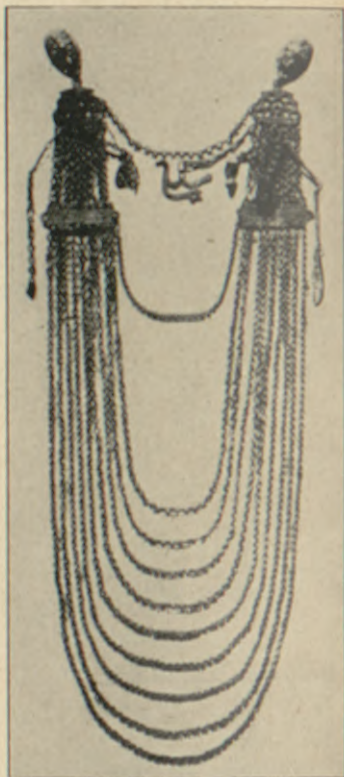
ma rotas adatu un kakla riņķu formās. Samērā bagāti reprezentētas adatas, visbiežāk trijstūra adatas ar dažādiem galu izveidojumiem. Nereti sastopamas trijstūra adatas ar izstieptiem stūpiem, dziļi iegrieztu spirāļu ornamentu un piekārtiem važiņiem

Vidējā dzelzs laikmeta lībju senlietas Ziemeļkurzemē: 1. kakla riņķis; 2., 3. aproces; 8.—10., 29. saktis; 4.—6., 12.—18. adatas; 7., 11. važturi; 19.—21. sprādzes; 23. piesis; 24. šķiltavakmens; 26., 28. uzmavas šķēpi; 22., 25. cirvji; 27. nazis.

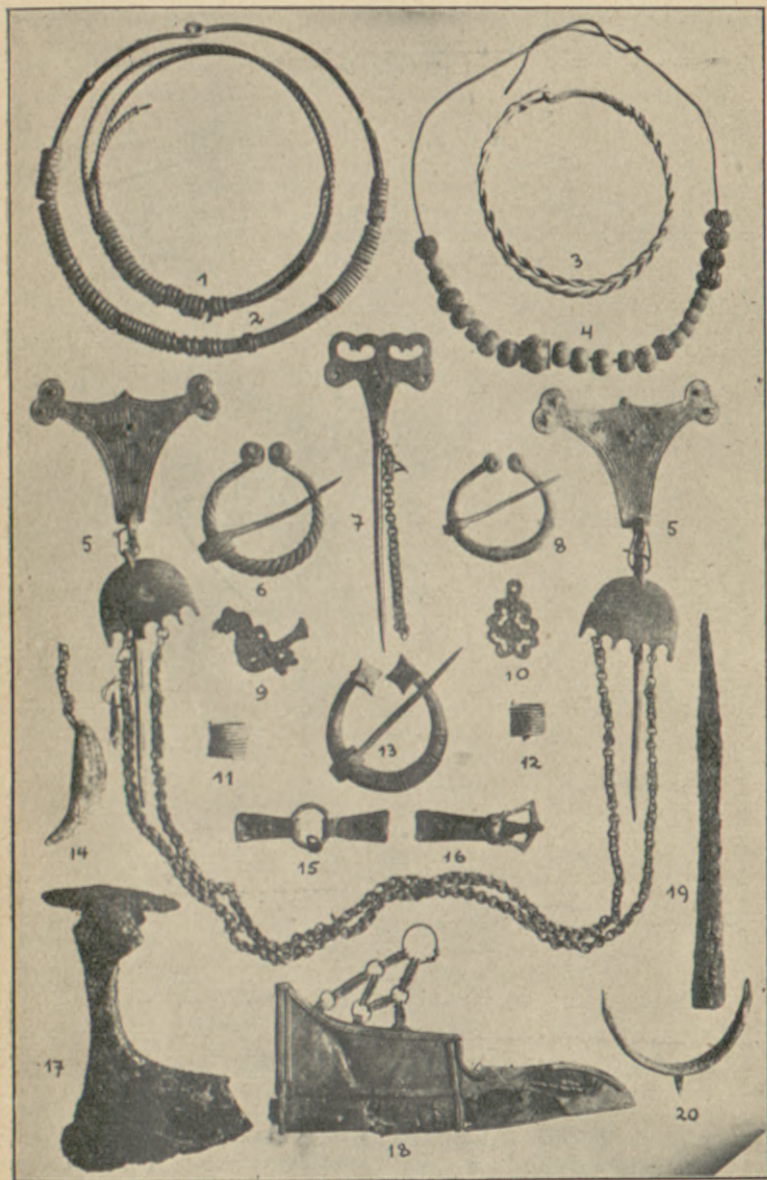
ar koncentrisku riņķu ornāmentu, kas dažreiz izstrādāti ažūrā tehnikā. Samērā retāki adatu tipi ir adatas ar pogas galvu, spieķa un riņķa adatas. Šai kultūras novadā sastopami adatu tipu varianti, kādi līdz šim pārējā Ljā nav konstatēti. No saktīm visparastākās ir stopa saktis ar masīvu pogu galiem un gaŗo jeb īso adatas turētāju, no aprocēm — visām somu ciltīm īpatnējās aprocēs ar segmentveidīgu šķērsgrīzumumu. Sastopami kakla riņķi ar šķērsgrīzumā apaliem pārsētiem galiem, dažreiz kakla riņķa priekšdaļa ir trīskārša un gali savīti auklveidīgi. Pretēji īgaunņu akmens krāvumiem Z. Vidzemē un Igaunijā, l-u kapos atrod samērā lielā skaitā ierocus un darba rīkus. Uzmavas šķēpiem iemīlota ļoti slaida forma ar šauru asmeni. Reprezentēti 2 cirvju tipi: uzmavas cirvis un šaurasmens cirvis ar stipri liektu muguru. Vēlāis dzelzs laikmets (9—12 g.s.). L-u apdzīvotos apgabalos Kurzemes z-os 9 g. s. zviedru kara la Olava spiesti sāk iebrukt kurši, un šī spiediena sekas ir l-u izceļošana uz R. Vidzemi, kur tie atspiež latv. ciltis, ieņem maz apdzīvoto apgabalu gar Vidzemes jūrmalu līdz līnijai Vainiži-Cēsis-Mālpils-Idiņi-Aizkraukle. No arheoloģiskā materiāla vērojams, ka visi l. no Kurzemes nav izceļojuši, bet daļa palikusi Z. Kurzēmē. Cik var spriest no līdz šim trūcīgā un l. t. nesistematiskos izrakumos iegūtā materiāla, Kurzemes l. vēlā dzelzs laikmetā mirušos apglabā nesadedzinātus. Drošs šī laikmeta ugunskaķis izrakumos konstatēts vienīgi Tukuma tirgus laukumā. Mirušie ierakti zemē 0,50—1,0 m. dziļumā un guldīti z.-d. vai z.-dr. virzienā. L-u apdzīvoto novadu Kurzēmē aprakstot, A. Bilenšteins nemin šī novada d. robežu. Līdz šim pazīstamie vēlā dzelzs laikmeta l-u kapu lauki grupējas Talsu, Tukuma un pa

daļai Ventspils apr. L-u apgabala d. robeža ir: Virbu Zunnas, Kandavas Reinas un Tukums. Lībiskas senlietas atrastas arī Piltenes Dzīkļos. — Tipiski Kursas l-u kakla riņķi ir kakla riņķi ar pogas un kāršā galiem. Ļoti parasti ir arī vīti kakla riņķi ar cilpu ga-

Vēlā dzelzs laikmeta lībju vaŗīgu rota ar brūņrupuķā saktīm, atrasta Aizkrauklē.

liem. Abiem kakla riņķu tiķiem mēdz uzvērt spirāles. Iecienītas ir kakla rotas no stikla un bronzas krellēm, spirālēm vai kauri gliemeŗvāķiem, ko uzvēra uz vienkāršas bronzas stieþules. Pēdējais kakla rotas veids ir tipisks Kursas l-iem un þie Vidzemes l-iem

Vēlā dzelzs laikmeta lībju senlietas Ziemeļkurzemē: 1.—3. kakla riņķi; 4. krešļu kakla rota 5. važiņu rota; 5., 7. adatas; 6., 8., 13. pakavsaktis; 9., 10., 14. piekariņi; 11., 12. gredzeni; 15. jostas sadalītājs; 16. jostas sprādze; 17. cirvis; 18. nazis bronzas skārda makstī; 19. šķēps 20. pliesis

Libju kapulauki Ljā.

+ agrais dzelzs laikmets. ● vidējais dzelzs laikmets. ○ vēlais dzelzs laikmets.

Agrais dzelzs laikmets: 1. Rendas pag., Avoitņi. 2. Kandavas pag., Reinās. 3. Laiznes pag., Lazdīņi. — Vidējais dzelzs laikmets: 4. Kandavas pag., Reinās. 5. Laiznes pag., Lazdīņi. 6. Dundagas pag., Osbrēzes. 7. Popes pag., pie Vēdes muizas. — Vēlais dzelzs laikmets: 8. Talsi, pie pilskalna. 9. Kandavas pag., Reinās. 10. Laiznes pag., Pēdī. 11. Lībiņu pag., Kailnēklī. 12. Lībiņu pag., Kijī. 13. Virbu pag., Zūnās. 14. Tukuma, tirgus laukums. 15. Piltēnes pag., Dzīlī. 16. Gēsi, pie dz. c. pietātnes. 17. Liepupes pag., Porīcas pie Ikudis ezera. 18. Aizkraukles pag., Baznīkrogs. 19. Aizkraukles pag., mēģitāmuža. 20. Alūzū pag., starp Avīsties un Saknites mājām. 21. Bīrņu pag., Ģiekuri. 22. Doles pag., Vampnieši. 23. Ikšķiles pag., Freimani. 24. Ikšķiles pag., Kābols. 25. Ikšķiles pag., Tindzi. 26. Ikšķiles pag., Zariņi. 27. Krimuldas pag., Bīdri. 28. Krimuldas pag., pie Krimuldas baznīcas vaļsts mežā. 29. Krimuldas pag., Liepenes (Lejas muža). 30. Krimuldas pag., pie Priekles mājām (bij. draudzes skolas). 31. Krimuldas pag., Sanātorijas parks. 32. Krimuldas pag., Tāls. 33. Liepupes pag., Mazpēdī. 34. Liepupes pag., Liepēdī. 35. Māpils pag., Iedī. 36. Salaspils pag., līdī. 37. Salaspils pag., Jaunzemī. 38. Salaspils pag., Laukskolas. 39. Salaspils pag., līdī. 40. Siguldas pag., Kapu kļauks (Saksu kļauks) pie Bogdanovica vasarnīcas. 41. Skrīveru pag., dzelzceļa ūdenspunktēta (bij. Palātas muža). 42. Skrīveru pag., līdī. 43. Tones pag., Nārņās. 44. Turaidas pag., Pateļi. 45. Vainzū pag., Ziedu kļauks.

sastopams reti. L-u iecienītās važiņu rotas, kas mazāk greznas nekā Vidzemē, Kursā piestiprināja adatām; Vidzemes libiskā bruņu ruču saks Kursai ir sveša. Vidējā dzelzs laikmetā akmens krāvu m kapu kultūrā iecienītā rotas adatu tipi izveidojas tālāk. Ti-

piskas ir trijstūra adatas ar divkāršām ripām galos un pinuma ornāmentu, kas dažos eksemplāros atrastas arī Aizkrauklē, un adata ar paplašinātu, ažu galvas augšdaļu. Sastopamas arī no zemgaļiem patapinātās krustadatas. Pie adatām piekabināja važiņu virk-

nes ar piekariņiem, nereti ar segmentveidīgu važtūru palīdzību; bieži važiņas iekabinātas tieši adatas cilpīnā. Pie važtūru rotas karājās nazis l-iem raksturīgā bronzas skārda makstī. No saktīm pazīstamas pakavsaktis ar magoņu un četrskaldnainiem galiem. Apzemes nav sevišķi iecienītas, sastopamas gandrīz vienīgi spirālapzemes. Iecienīti ir spirālgredzeni. Kapos atrastas ādas jostas ar bronzas sprādzēm un apkalumiem. Viriešu kapiem parasti ir uznavas šķēpi, plātsmens cirvji un pieši. — Ziņas par Vidzemes l-iem sniedz Indriķa chronika, kas min 4 l-u apdzīvotus apgabalus: 1. Daugavas l-us, kur ietilpst Rīga, Salaspils, Ikšķile, Lielvārde un Aizkraukle, 2. Toreidas, ar Turaidu, Krimuldu un Siguldu, 3. Metsepoles, Vidzemes jūrmalas apvidu, un 4. Iduma (Straupes novads) l-us. No mīnētiem l-u novadiem svarīgākā loma Turaidas novadam, jo tur bij l-u valdnieka Kaupa (sk.) pils. Greznākie importa priekšmeti, piem., sidraba maksts apkalums, vairums ar sidrabu inkrustēto ieroču atrasts šai novadā. Maza loma, liekas, piekritusi archaioloģiskā ziņā trūcīgam Metsepoles novadam gar Vidzemes jūrmalu. Indriķis min, ka Idumā dzīvojuši latv. un l-i vienkopus; archaioloģiskie izrakumi to pašu apliecina Aizkraukles-Lielvārdes novadā. Piedaugavas l. vēlā dzelzs laikmetā savus mirušos apbedī lidenos ģindeņu kapos. Uguns kapi šeit ir reti. Skrīveros un Aizkrauklē virs kapa bedrēm sakrāuti akmeņu klāsti, domājams libisko akmeņu krāvu remīniscence. Skrīveros dažos gadījumos arī ģindenīs iežogots akmeņiem. Ģindeņi šeit guldīti četrstūrainās kapa bedrēs 0,50—0,75 cm. dziļumā. Valdošais virziens te no z-iem uz d-iem, un otrādi. Kapos novērojami pelnu plankumi un konstatētas dēļu paliekas. Piegaujas l. ap-

bedī mirušos līdz 2 m. augstos un 3,5—11 m. diametrā smilšu uzkalniņos, kas sastopami nereti lielās grupās. Dažos gadījumos uzkalniņi konstatēti arī Daugavas novadā, piem. Lielvārdes Pēcos un Ikšķiles Kābelēs. Mirušie apbedīti l. t. nesadedzināti uz lidenas zemes zem uzkalniņa vai seklā kapa bedrē, tikai reti sastopami uguns kapi. Visbiežāk ģindeņu virziens ir no z-iem uz d-iem. Ģindeņi guldīti uz muguras, dažos gadījumos, piem., Ikšķiles Kābelēs, arī saliektā stāvoklī. L-u uzkalniņiem raksturīgas ir suņu un zirgu ziedojušu paliekas. Kā lidenos, tā uzkalniņu kapos mirušam dod līdzīgu māla trauku, dažos gadījumos pat vairākus, novietojot kājgali vai starp kājām. Līdz šim nenoskaidrota ir l-u uzkalniņos bieži konstatēto dzelzs naglu nozīme. — Vidzemes l-iem vēlā dzelzs laikmetā ļoti raksturīgas ir bagātas važtūru rotas: 2—11 dažāda garuma važiņas ar caurumotiem važtūriem piestiprina 2 bruņu ruņķa saktīm, ko valkāja pa vienai pie katra pleca. Šai rotai piekāra dzelzs nazi ornamentētā bronzas skārda makstī un dažādas piekariņas: dzīvnieku, ripu, duncišu, dzīvnieku zobu, atslēgu u. c. veidā. L-iem raksturīgās bruņu ruņķa saktis prototips ir lielā, bagātīgi zvēru motīviem ornamentētā skandināviskā bruņu ruņķa saktis, kas l-u pārņēmta un pārveidota kļūst par l-u sieviešu nacionālo rotu. Šim saktim, kas apmēros daudz mazākas par skandināvišu prototipiem, ir ovāla forma un caurumiņš važtūrai piestiprināšanai. Lībiskai bruņu ruņķa saktij izzudis zvēru ornāments un tā vietā redz motīvus no augu valsts — visbiežāk palmeti. Vēlākās saktis arī augu motīvi ir deģenerējis, un sakti rotā ģeometrizēts raksts un 5 izceltas pumpas. Kaklu rotāja krelles un kakla riņķi. Iecienītas ir bikōniskas, apaļas un rievotas, sidrabotas, zelti-

Vidzemes lībju vēlā dzelzs laikmeta senlietas: 1., 10. dzintara piekarīgi; 2., 7. važturi; 3., 5. kakla riņķi; 9., 13., 22., 23. bruņu ruņķu saktis; 4., 8. krejļu rotas; 11., 15., 20. aproces; 14. pakavsakts; 16. važiņu rota; 17. jostas sprādze; 18. jostas sadalītājs; 12. šķēps; 19. nazis bronzas skārda makstī; 6. zobens; 21. sidraba maksts gala apkalums; 24., 25. māla podi; 26., 27. gredzeni; 28. cirvis.

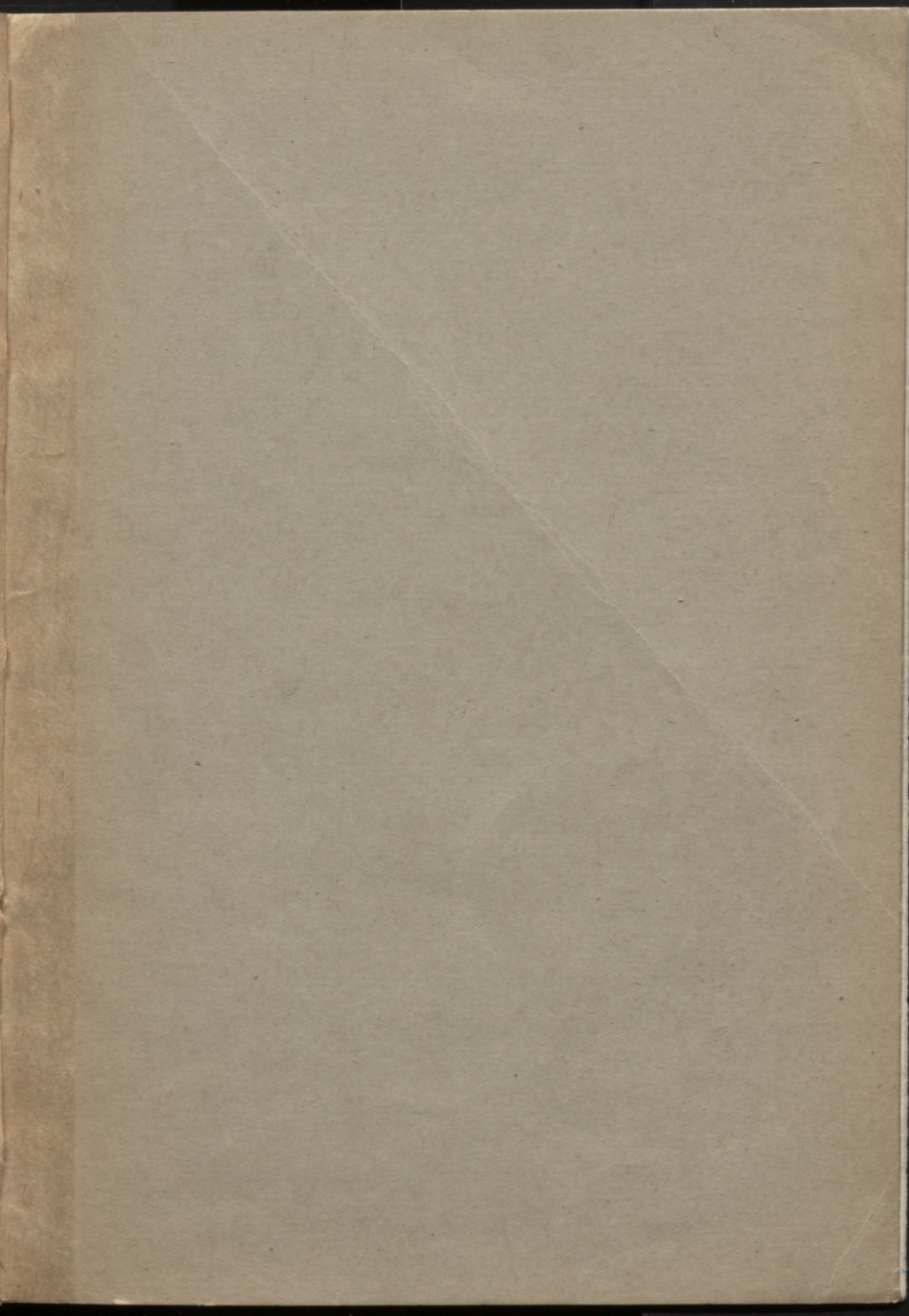
tas un krāsainas stikla krelles. Sastopami rupji apstrādāti, nenoteiktas formas dzintara piekariņi. Piegaujas uzkalniņu kapu novadā kakla riņķi ir reti, biežāki tie Piedaugavas novadā, kur daļa kakla riņķu tipu latv. ietekmēta. Pazīstami kakla riņķi ar cilpu un kāsi galos, vīti kakla riņķi ar cilpu galiem, arī ar paplašinātiem galiem un nedaudzi ar seglu un kāša galiem. Bez bruņu ruču saktīm latv. novados iecienīti arī daži pakavsakts tipi, tā ar maģonģalvu, atrotītiem, četrskaldnainiem un daudzskaldnainiem galiem, pēdējie nereti darināti no sidraba un bagāti ornamentēti. L-iem pakavsakts ir g. k. vīriešu rota. No aprocēm l-u kultūrai raksturīga bagāti ornamentēta izdabta aproce ar sašaurinātiem galiem, diezgan bieži sastopama arī masīva aproce ar sašaurinātiem galiem un bagātu ornamentu. Retāk sastopami citi aproču tipi: lentveidīga, samērā plata aproce ar bagātu ornamentu, aproce ar zvērgalvu galiem un Piedaugavas novadā spirālaproces. No gredzeniem iecienītākie ir spirālgredzeni. Sieviešu kapos nereti sastop ornamentētas kaula ķemmes. L-u kapos bieži sastopami ādas jostu fragmenti ar sprādzēm, kuņu forma gan apala, gan piecstūrains, ar jostas sadalītājiem, kas nereti izrotāti zvēru motīviem. Jostas sadalītājos un apkalumos novērojama stipra Gotlandes stila ietekme. Te zvēru motīvus l. maz pārveidojuši, un iespējams, ka daži apkalumi no Gotlandes importēti. Importa priekšmeti ir ar sidrabu inkrustētie divasmens zobeni un uzmaņas šķēpi. Ar inkrustāciju rotātas zobenu rokturu pogas un šķērses un šķēpu uzmaņas. Dažreiz inkrustētais ornāments vēl apzeltīts. Zobenus nēsāja makstis ar bronzas apkalumiem. Maksts lejgala apkalumi darināti ar reljefu ornamentu, nereti arī sveša ietekmē. Reti greznas un bagāti ornā-

mentēts ir sidraba maksts gala apkalums no Turaidas Pūteļiem, kur interesantā veidā apvienota divējāda tehnika: gravēta un lieta un divējāds ornāments: augu un dzīvnieku motīvi. L-u kapos nereti atrod audumu fragmentus ar ieaustu bronzas riņķišu ornamentu. L-u novadā atrasti arī vairāki sidraba naudu un lietu depozīti. Viens no ievērojamākiem atrasts 1884 Lielvārdes lpsās; tajā bij 2 zelta gredzeni, 2 sidraba kakla riņķi, 1 sidraba aproce, 6 sidraba krelles, 1 apzeltīts sakts fragments, 10 sidraba stienīši un ap 200 10 un 11 g. s. monētas, l. t. vācu un pa daļai ungāru dēnāri, anglosakšu peniji un arābu dirhemi. Atradumu vietā salasītas trauka drusklas, kurā senlietas un nauda bijušas noglabātas. Lielāks līdzīgu monētu depozīts (ap 350 monētu) atrasts 1931 Lēdurgas mācītājmuižā tāss kārbīņā, bet 1915 Nāves salā tranšeju rokot atrasts māla trauks ar 160 10 g. s. arābu sidraba dirhemiem (sk.). Atrasti arī vairāki sidraba naudas stienju depozīti, piem., pie Salacas un Cēsu apkārtnē. Naudas vērtību noteica pēc svara, par ko liecina l-u kapos atrastie naudas svāriņi un atsvarīņi un plaši izplatītais paradums sacirst stienus un sagriezt vai salauzt monētas sīkākās daļās, lai iegūtu precīzāku svaru. Naudu atradumi koncentrējas gar tā laika svarīgākiem satiksmes ceļiem — Daugavu un Gauju, ko tā laika tirgotāji — vikingi izlietoja tirdzniecisko sakaru uzturēšanai starp a-iem un r-iem. — L-u senlietas sākot ar vidējo dzelzs laikmetu novērojama stipra skandināviešu ietekme, kas savu kulminācijas punktu sasniedza vēlā dzelzs laikmetā, kad sakari ar Skandināviju kļuva sevišķi dzīvi. Uz to norāda tīra importa priekšmeti, kā monētas, skandināviskā bruņu ruču saktis, kas atrastas vairākkārt l-u novadā pie Daugavas, importētie zobeni un šķēpi un

daudzas šai ietekmē radušās l-u senlietu formas. Ari l-u uzkalniņi ieviesušies vikingu ietekmē. Bez r. ietekmes l-u senlietās manāma arī ietekme no a-iem, piem., dažādo piekariņu un jostu apkalumu ornāmentācijā. L-us jūtami ietekmējušas arī kaimiņu latv. ciltis — Vidzemē latgaļi un zemgaļi, Kursā zemgaļi un kurši. Visu minēto svešo ietekmju rezultātā izveidojās l-u materiālā kultūra, kuras galvenās raksturīgās pazīmes ir no vienas puses senlietu gredzums un bagātība, no otras puses — sevišķi stiprā atkarība no āriešiem. Šīs pazīmes labi raksturo l-us vispirmā kārtā kā tirgotājus, kas saskan arī ar chroniku liecībām. — Lit.: Fr. Kruse, *Necrolivonica* (1842 un 1859); J. Bähr, *Die Gräber der Livon* (1850); A. Bielenstein, *Die Grenzen des lettischen Volksstammes* (1892); R.

Hausmann, Einleitung zum Katalog des X. archäol. Kongresses (1896); *Katalog zum X. archäol. Kongress in Riga* (1896); R. Hausmann, *Übersicht über die archäologische Forschung in den Ostseeprovinzen im letzten Jahrzehnt* (1908); M. Ebert, *Die baltischen Provinzen Kurland, Lioland, Estland* (1913); T. Arne, *La Suède et l'Orient* (1914); Latvijas arhαιoloģija Fr. Baloža redakcijā (1926); B. Nerman, *Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum* (1929); Fr. Balodis, *Die baltisch - finnisch - ugrische Grenze in Lettland in vorgeschichtlicher Zeit* (1935); tā paša, *Ethnische Probleme und die archäologischen Untersuchungen der letzten Jahre in Lettland* (1935); E. Šturms, *Talsu novada aizvēsture* (1935).

-10)
~

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309065508